

ARQUITECTONICS

MIND, LAND & SOCIETY

ARQUITECTURA A CATALUNYA - I

REFLEXIONS SOBRE UNA CRISI

ARQUITECTURA EN CATALUNYA - I
REFLEXIONES SOBRE UNA CRISIS

DOSSIERS DE RECERCA & NEWSLETTER

Arquitectura del lleure al delta del Llobregat, 1954-1965¹

Arquitectura del ocio en el delta del Llobregat, 1954-1965¹

«En una sociedad lúdica, la urbanización tendrá automáticamente el carácter de un laberinto dinámico... No existirá un centro al que se deba llegar, sino un número infinito de centros en movimiento.»

(Constant Nieuwenhuys, «El principio de la desorientación», pág. 86 del Catálogo de la exposición en el MACBA «Situacionistas. Arte, política, urbanismo», comisarios: Libero Andreotti i Xavier Costa.)

Este artículo es un fragmento de mi tesis doctoral, dedicada a un grupo de proyectos realizados en un paisaje claramente limitado, como son las pinadas del delta del Llobregat durante un período de tiempo de una década y que comparten todos el mismo programa de ocio.

El interés por estudiar esta situación tan específica está en lo que tiene de excepcional haberse logrado, durante este período, una relación muy complementaria entre paisaje, uso y arquitectura. Esta relación dio como resultado unos proyectos, algunos de los cuales podemos conocer por publicaciones de sus autores, como es el caso de Antoni Bonet y Francesc Mitjans, pero que en su mayoría aún no han sido divulgados y tampoco estudiados como respuesta conjunta a un programa y a un momento determinados.

La necesidad de organizar el tiempo

Eva Prats

«En una societat lúdica, la urbanització tindrà automàticament el caràcter d'un laberint dinàmic... No existirà un centre al qual s'hagi d'arribar, sinó un nombre infinit de centres en moviment.»

(Constant Nieuwenhuys, «El principio de la desorientación», pág. 86 del catálogo de la exposición al MACBA «Situacionistas. Arte, política, urbanismo»; comisarios: Libero Andreotti i Xavier Costa.)

Aquest article és un fragment de la meva tesi doctoral, dedicada a un grup de projectes realitzats en un paisatge clarament limitat, com són les pinades del delta del Llobregat, durant un període de temps d'una dècada i que comparteixen tots el mateix programa de lleure.

L'interès per estudiar aquesta situació tan específica està en el seu caràcter excepcional pel fet d'haver-se aconseguit, durant aquest període, una relació molt complementària entre paisatge,ús i arquitectura. Aquesta relació va donar com a resultat uns projectes, alguns dels quals podem conèixer per publicacions dels seus autors, com és el cas d'Antoni Bonet i Francesc Mitjans, però que en la seva majoria encara no han estat mai divulgats i tampoc no s'han estudiat com a resposta conjunta a un programa i un moment determinats.

libre que colonizó por vez primera este territorio provenía mayormente de la vecina ciudad de Barcelona. Era pues, en origen, un asunto ajeno al área. No obstante, la implantación de dicho programa trabajó a favor del entorno natural y las construcciones necesarias para su uso: establecimientos de baños, campings y casas de veraneo compartieron una propuesta de implantación que la propia pineda, las dunas y la línea de playa proponían.

Los nuevos equipamientos se ocuparon de diseñar la relación que los futuros usuarios tendrían con este entorno. El contacto con el exterior, un exterior entendido como favorable, trazó con especial cuidado los límites construidos de estos servicios y posibilitó la extensión de las construcciones dentro del bosque o sobre la arena. El papel de la arquitectura frente a un contexto así fue el de potenciar el contacto con la tierra, el agua, las sombras, los troncos...; posibilitar situaciones de juego con el entorno natural.

Actualmente, mientras se lleva a cabo esta investigación, la relación entre construcciones y paisaje ha empezado a desfigurarse. El programa de vivienda está sustituyendo poco a poco al del ocio, y la planificación urbanística del área prevé crecimientos más densos que los que había tenido hasta ahora; las nuevas edificaciones se agrupan en largas fachadas que cortan la continuidad de la pineda.

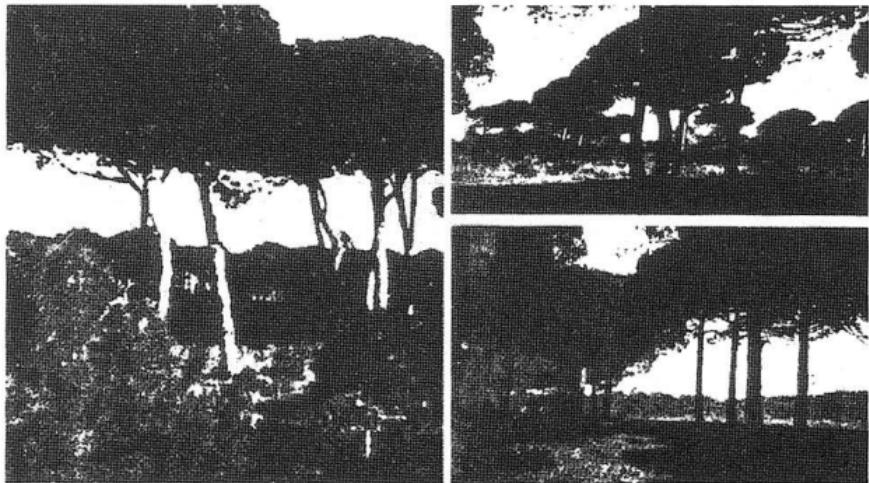
Los bosques de pinos del delta habían mantenido un estado similar a lo largo de muchos siglos. Por los documentos existentes, podemos asegurar que al menos durante 400 años. Los encontramos dibujados por primera vez en un grabado del siglo XVI,

La necessitat de lleure que va colonitzar per primera vegada aquest territori provenia majorment de la ciutat veïna de Barcelona. Era doncs, en origen, un assumpte aliè a l'àrea. No obstant això, la implantació d'aquest programa va treballar a favor de l'entorn natural i les construccions necessàries per al seu ús: establiments de bany, càmpings i cases d'estiu van compartir una proposta d'implantació que la pròpia pineda, les dunes i la línia de platja proposaven.

Els nous equipaments es van ocupar de dissenyar la relació que els futurs usuaris tindrien amb aquest entorn. El contacte amb l'exterior, un exterior entès com a favorable, va traçar amb especial cura els límits construïts d'aquests serveis, i va possibilitar l'extensió de les construccions dins el bosc o damunt la sorra. El paper de l'arquitectura enfront d'un context així va ser el de potenciar el contacte amb el terra, l'aigua, l'ombra, els troncs...; possibilitar situacions de joc amb l'entorn natural.

Actualment, mentre s'està realitzant aquesta recerca, la relació entre construccions i paisatge ha començat a desfigurar-se. El programa d'habitatge està substituint a poc a poc el del lleure i la planificació urbanística de l'àrea preveu creixements més densos que els que havia tingut fins ara; les noves edificacions s'agrupen en llargues façanes que tallen la continuïtat de la pineda.

Els boscos de pins del delta havien mantingut un estat semblant al llarg de molts segles -pels documents existents, podem assegurar que almenys durant 400 anys. Els trobem dibuixats per primer cop en un gravat del segle XVI, en una situació molt semblant a quan el col·lectiu d'arquitectes GATCPAC (Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans per l'Arquitectura Contemporània) els va descobrir a principi dels anys trenta del segle XX. El desenvolupament posterior d'aquesta àrea va ser d'alguna manera, visionat amb la proposta d'una Ciutat de Repòs,

Fotografía: Revista AC núm. 7, 1932,
on es presenten aquests boscos verges.

en una situación muy parecida a cuando fueron descubiertos a principios de los años treinta del siglo XX por el colectivo de arquitectos del GATCPAC (Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans per l'Arquitectura Contemporània). El posterior desarrollo de esta área fue, en cierto modo, visionado con la propuesta para una Ciudad del Reposo, que este grupo de arquitectos elaboró en 1932. Este proyecto no se llevó adelante y el desarrollo de esta área quedó paralizado con el estallido de la Guerra Civil española.

Tenemos que esperar dos décadas para que la situación política y económica del país permita retomar el tema del tiempo libre y las vacaciones. La siguiente fecha decisiva en la evolución del área es el año 1954.

que aquest grup d'arquitectes elaborà l'any 1932. Aquest projecte no es va portar endavant i el desenvolupament de l'àrea va quedar aturat per la Guerra Civil espanyola.

S'ha d'esperar fins a dues dècades més tard, que la situació política i econòmica del país permeti repensar el tema del lleure i el turisme. La data decisiva següent en l'evolució de l'àrea és l'any 1954, amb la inauguració de l'autovia de Castelldefels, que uneix aquests terrenys del delta amb la ciutat de Barcelona. L'obertura de la via és acompanyada d'un estudi del territori per part de l'«Oficina de Estudios del Excelentísimo Ayuntamiento de Barcelona». Els terrenys del delta es continuen valorant en aquest estudi com una reserva per al lleure i l'esport urbà. A pesar de l'existència d'aquest document, l'evolució es durà a terme de manera més puntual, per part de la iniciativa privada. La inauguració de l'autovia fa possible l'aparició dels diferents projectes que es presenten més

con la inauguración de la autovía de Castelldefels, que une estos terrenos del delta con la ciudad de Barcelona. La apertura de esta vía viene acompañada de un estudio del territorio por parte de la Oficina de Estudios del Excelentísimo Ayuntamiento de Barcelona. Los terrenos del delta se continúan valorando en este estudio como una reserva para el ocio y el deporte urbano. A pesar de la existencia de este documento, la evolución se llevará a cabo de manera más puntual por parte de la iniciativa privada. La inauguración de la autovía hace posible la aparición de los diferentes proyectos que se presentan más adelante, y que se colecciónan más detalladamente en el trabajo de tesis. La generación de arquitectos que trabajarán en esta área son más jóvenes que los del grupo GATCPAC pero, a pesar del corte cultural que ha supuesto la Guerra Civil, conocen el proyecto de la Ciudad de Reposo. Algunos de ellos, como Antoni Bonet o Ricard Ribas Seva, habían participado en el proyecto como socios colaboradores, otros, como Francesc Mitjans, habían sido socios estudiantes del GATCPAC.

Los diversos servicios que se fueron construyendo durante la década de los cincuenta y sesenta funcionaban como una diversidad de centros dispersos dentro del laberinto de pinos del delta. Los diversos centros facilitaban una actividad de ocio bajo la pineda, entre los troncos, en un paisaje unitario, todo conectado. Por ello, cuando se lee la descripción de H. Constant para un urbanismo del ocio, es posible pensar que el periodo que tratamos haya sido un primer ejemplo real de este laberinto dinámico, donde los principios de orientación y economía de las distancias, propios de un urbanismo utilitario, dan paso

endavant i que es col·lecionen més detalladament en el treball de la tesi. La generació d'arquitectes que treballaran a l'àrea són més joves que el col·lectiu GATCPAC però, no obstant el tall cultural que ha representat la guerra civil, coneixen el projecte de la Ciutat de Repòs. Alguns d'ells, com és el cas d'Antoni Bonet i Ricard Ribas Seva, havien participat en el projecte com a estudiants; d'altres, com és el cas de Francesc Mitjans, havien estat socis estudiants del GATCPAC.

Els diversos serveis que es van anar construint durant la dècada dels cinquanta i seixanta funcionaven com una diversitat de centres dispersos dins el laberint de pins de l'àrea del delta. Els diversos centres promovien una activitat del lleure sota la pineda, entre els troncs, en un paisatge unitari i tot ell connectat. Per aquest motiu, quan es llegueix la descripció d'H. Constant per a un futur urbanisme del lleure, és possible pensar que el període que tractem ha estat un primer exemple real d'aquest laberint dinàmic, on els principis de l'orientació i l'economia de les distàncies pròpies de l'urbanisme utilitari donen pas a un ús del temps i l'espai més dinàmic: l'espai mateix es converteix en objecte de joc, aventura i exploració.

Les pinedes del delta

Aquest bosc, juntament amb la platja, és l'origen de tots els projectes que es presenten aquí. El que desconeixem fins ara és l'origen del propi bosc de pins. Es té referència de l'existència de la pineda costanera al delta del Llobregat en documents del segle XVI però l'origen és encara avui dia desconegut i queden obertes les possibilitats d'un origen artificial o natural.²

A favor de la primera tesi hi ha la tradició popular, que n'explica l'origen mitjançant la plantació de pinyons per part dels pagesos de les terres properes. Es coneixen algunes "crides" del segle XVIII, on s'organitzava entre els pagesos la distribució de pinyons per sembrar. Aquestes

a un uso del tiempo y del espacio más dinámico: el espacio mismo se convierte en objeto de juego, aventura y exploración.

Las pinedas del delta

Este bosque, junto con la playa, es el origen de todos los proyectos que se presentan aquí. Lo que se desconoce hasta el momento es propiamente el origen del bosque de pinos. Se tiene referencia de la existencia de la pineda costera en el delta del Llobregat en documentos del siglo XVI pero el origen es aún hoy desconocido, por lo que queda abierta la posibilidad de un origen artificial o natural.²

A favor de la primera tesis encontramos la tradición popular, que explica su origen mediante la plantación de piñones por parte de los campesinos de las tierras cercanas. Se conocen algunas "crides" del siglo XVIII, donde se organizaba entre los campesinos la distribución de piñones para la siembra. Estas siembras eran promovidas por los señores de la Baronia de Eramprunyà, propietarios de estas tierras.

En favor de un origen natural del bosque, es da el hecho que este tipo de pino es de crecimiento espontáneo en la península Ibérica y, a la vez, se atribuye a los romanos, presentes en esta área, la contribución a su expansión.

Sea cual sea el origen de este bosque, lo que sí sabemos es que se trata de una pineda de al menos 400 años de historia, de importancia tremenda valiosa como paisaje marítimo próximo a la ciudad de Barcelona.

Fragment del dibuix de 1590 pertanyent a la Baronia d'Eramprunyà.

sembrades eren promogudes pels senyors de la Baronia d'Eramprunyà, propietaris d'aquestes terres.

A favor d'un origen natural del bosc, es dóna el fet que aquests tipus de pins són de creixement espontani dins la península Ibèrica, i a la vegada s'atribueix als romans, presents en aquesta àrea, la contribució a la seva expansió.

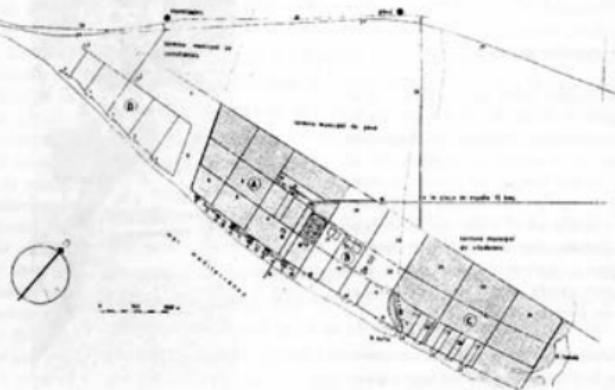
Sigui quin sigui l'origen d'aquest bosc, el que si que sabem és que estem tractant amb una pineda que té almenys 400 anys d'història, i que té un gran valor com a paisatge marítim proper a la ciutat de Barcelona.

**1932. Proyecto para una Ciudad del
Reposo**

1932. Projecte per a una Ciutat de Repòs

Ciudad de reposo de Barcelona. — Gráfico explicativo.

1. Naturales.
2. Oficinas de trabajo.
3. Administración y oficina médica.
4. Oficina para F. C. Gascón.
5. Servicio de coches de lujo.
6. Restaurante.
7. Oficina de deportes (tenis, fútbol, etc.).
8. Paseos de diversiones.
9. Estación ferroviaria.
10. Oficina postal.
11. Oficina de agua.
12. Servicios Municipales y administraciones.
13. Oficina de turismo.
14. Asociación culto Círculo Católico.
15. Estadio.
16. Piscina para nadadores.
17. Hoteles con casetas dormitorio.
18. Casas de veraneo.
19. Casas de recreo y de profesionales.
20. Pista a vela.
21. Pistas de remates.
22. Depósitos con servicios de refugio.
23. Oficina de policía para el ejército.
24. Número seis estación.
25. Paseos infantiles.
26. Gimnasio infantil.
27. Carriles de tráfico peatonal.

En el gráfico explicativo se puede ver cómo el proyecto de la Ciudad del Reposo se distribuía por todo el ámbito de la pineda, traspasando los diversos límites municipales. Este proyecto es una referencia importante para la década que nos ocupa, por varias razones:

La primera es que supuso el descubrimiento de estos terrenos para un uso hasta entonces inexistente: el ocio de las clases trabajadoras, la organización del tiempo libre para los trabajadores urbanos en una extensión natural.

La segunda razón es la vinculación, mayor o menor, que tuvieron con el grupo GATCPAC los diversos arquitectos que trabajaron en esta zona después de la Guerra Civil. Cuando la ocupación de la zona por el ocio urbano vuelve a ser una posibilidad en los años cincuenta, el proyecto de la Ciudad del Reposo quedará como una referencia aceptada o negada, según los casos, por los arquitectos que trabajarán en la pineda.

Al gràfic explicatiu es pot veure com el projecte de la Ciutat de Repòs es distribuia en l'àmbit total de la pineda, traspassant els diversos límits municipals. És una referència important per a la dècada que ens ocupa, per diverses raons:

La primera és que va suposar la "descoberta" d'aquests terrenys per a un ús fins aleshores inexistent: el lleure de les masses treballadores, l'organització del temps lliure per als treballadors urbans en una extensió natural.

La segona raó és la vinculació, més o menys gran, que van tenir els arquitectes que treballaren en aquesta zona després de la Guerra Civil amb el grup GATCPAC.

Quan l'ocupació de la zona per al lleure urbà de la ciutat de Barcelona torni a ser una possibilitat als anys cinquanta, el projecte de Ciutat del Repòs quedarà com a referència, acceptada o negada segons els casos, per als arquitectes que treballaran dins la pineda.

El projecte de la Ciutat de Repòs pertany a un d'aquests pocs moments en la història, en què un grup d'arquitectes independents, encapçalats per Raimon Torres Clavé i

El proyecto de la Ciudad del Reposo pertenece a uno de estos pocos momentos en la historia, en los que un grupo de arquitectos independientes, encabezados por Raimon Torres Clavé y Josep Lluís Sert, se acercan a la sociedad y al poder político ofreciendo respuestas casi simultáneas a los cambios sociales que tienen lugar a principios del siglo xx.

Es una propuesta ambiciosa, que se desarrolla con una documentación muy completa, que lo da a entender como un proyecto inmediatamente posible. Se zonifica todo el territorio según una gran variedad de programas que el objetivo del reposo puede llegar a involucrar: curas en hospitales, deporte, baños, ocio... e incluso se llega a detallar el funcionamiento interno de los edificios. Algunos de los documentos más sorprendentes son los collages con fotografías de la zona donde se sobreponen las nuevas construcciones. Las imágenes tienen un efecto muy real pues nos recuerdan situaciones urbanísticas que afectarán nuestra costa 20 años más tarde.

Durante un corto periodo, en los años treinta, parece que es posible ver transformar casi en paralelo la arquitectura con las necesidades sociales, de una manera mucho más acelerada que la lenta inercia de la política social que el país tiene actualmente.

1954. La autovía de Castelldefels

La falta de conexión de estos terrenos con el centro urbano de Barcelona los mantuvo aislados y fuera de un posible aprovechamiento por parte de la ciudad hasta la segunda mitad del siglo xx.

La apertura de la autovía de Castelldefels en 1954 dejó las playas de Gavà y Castelldefels a 15 minutos de la plaza de España de Barcelona.

Josep Lluís Sert, s'aprofen a la societat i al poder polític oferint respostes quasi simultànies als canvis socials que tenen lloc a principis de segle xx.

És una proposta ambiciosa, que es desenvolupa amb una documentació molt completa, que el fa entendre com un projecte immediatament possible. Se zonifica tot el territori segons una gran variació de programes que l'objectiu del repòs pot arribar a involucrar: cures en hospitals, esport, banys, lleure..., i fins i tot s'arriba a detallar el funcionament intern dels edificis. Alguns dels documents més sorprenents són els *collages* amb fotografies de la zona, en què se sobreponen les noves construccions. Les imatges tenen un efecte molt real, ja que ens recorden situacions urbanístiques que afectaran la nostra costa 20 anys després.

Durant un curt període, als anys trenta, sembla que és possible veure transformar quasi en paral·lel l'arquitectura amb les necessitats socials, d'una manera molt més accelerada que la lenta inèrcia de la política social que el país té actualment.

1954. L'autovia de Castelldefels

Revista Quaderns, núm. 20. Article de Giralt i Ortet.

Este fácil acceso, sumado al crecimiento del número de automóviles particulares, mayormente el modelo Seat 600 de fabricación nacional, aseguran el uso multitudinario de esta franja de costa para los años siguientes.

El trazado de la autovía no es recto, como en el gráfico para la Ciudad de Reposo. La continuación de la dirección de la vía urbana de la Gran Vía se desvía para llegar antes a las playas de la pineda. Hay una característica importante que esta vía comparte con la propuesta del GATCPAC: no convertir la línea de playa en un paseo marítimo similar a los de la Costa Azul francesa, como Cannes o Montecarlo. Desde la autovía se accederá a los diferentes servicios, pero la llegada a la playa será siempre a pie.

Arquitectura del ocio, 1955-1965

La apertura de la autovía de Castelldefels señala el inicio de la serie de establecimientos de baño y campings que van ocupando la pineda durante la década siguiente. Dentro de este periodo, podemos distinguir dos etapas de colonización del territorio. La primera facilitó los servicios mínimos para disfrutar de un día de playa a la población de Barcelona: son de esta etapa los establecimientos de baños de «La Pineda de Gavà», los Baños Capri o el Pabellón Peyretti. La etapa siguiente la protagonizan los campings y las segundas residencias. Los campings posibilitan unas estancias más largas y no esperan tan sólo a los visitantes de la cercana ciudad, sino que cuentan con un turismo de la península y europeo. Son los ejemplos del camping «La Ballena Alegre», el camping «Las Naciones», y como casa unifamiliar de segunda residencia un ejemplo es la casa de «La Ricarda».

La manca de connexió d'aquests terrenys amb el centre urbà de Barcelona els va mantenir allà i fora d'un possible profitament per part de la ciutat fins a la segona meitat del segle xx.

L'obertura de l'autovia de Castelldefels l'any 1954 deixa les platges de Gavà i Castelldefels a 15 minuts de la plaça d'Espanya, de Barcelona. Aquest fàcil accés, sumat al creixement del nombre d'automòbils particulars, majorment el model Seat 600 de fabricació nacional, asseguren l'ús multitudinari d'aquesta franja de costa durant els anys següents.

El traçat de l'autovia no és recte, com en el gràfic per a la Ciutat de Repòs. La continuació de la direcció de la via urbana de la Gran Vía es desvia per arribar abans a les platges de la pineda. Hi ha, però, una característica important que comparteix amb la proposta del GATCPAC: no convertir la línia de platja en un passeig marítim similar als de la Costa Blava, com a Cannes o Montecarlo. Des de l'autovia s'accorderà als diferents serveis, però l'arribada a la platja serà a peu.

Arquitectura del lleure, 1955-1965

L'obertura de l'autovia de Castelldefels assenyala l'inici de la sèrie d'establiments de bany i càmpings que van ocupant la pineda durant la dècada següent. Dins aquest període, podem distingir dues etapes de colonització del territori. La primera facilita els serveis mínims per gaudir d'un dia de platja a la població de Barcelona: trobem en aquesta etapa els establiments de banys «La Pineda de Gavà», els Banys Capri o el Pabelló Peyretti. L'etapa següent la protagonitzen els càmpings i les segones residències. Els càmpings possibiliten unes estades més prolongades i no esperen els visitants de la propera ciutat, sinó que compten amb un turisme de la península i europeu. Són els exemples del càmping «La Ballena Alegre», el càmping «Las Naciones», i, com a casa unifamiliar de segona residència un exemple és «La Ricarda».

*Establiment de banys «La Pineda» a Gavà, 1959.
Arq. Ramon Tort Estrada*

Ramon Tort era arquitecte municipal de Gavà y había redactado en 1955 un Plan parcial de ordenación de la Pineda de Gavà con el que aseguraba la conservación del bosque de pinos al calificarlo como parque público y definir unos índices de ocupación muy bajos para el resto del área.

El establecimiento de baños «La Pineda» fue el primero de este tipo en aparecer. La geometría en planta del conjunto de cabinas crea la ilusión de una continuidad sin final. Las calles de arena entre las cabinas responden con una densidad casi urbana dentro de este entorno aislado.

FITXA 1

Ramon Tort era arquitecte municipal de Gavà i havia redactat l'any 1955 un pla parcial per a la zona de la Pineda de Gavà amb el qual va assegurar la conservació del bosc de pins en qualificar-lo com a parc públic i definir uns índexs d'ocupació molt baixos a la resta de l'àrea.

L'establiment de banys «La Pineda» va ser el primer d'aquest tipus de servei a aparèixer. La geometria en planta del conjunt de cabines crea la illusió d'una continuitat sense final, carrers de sorra entre les cabines. El projecte respon amb una densitat quasi urbana dins aquest entorn aïllat.

Dutxes en espiral a l'establiment de banys «La Pineda». Arq. Ramon Tort Estrada

Foto: F. Català-Roca

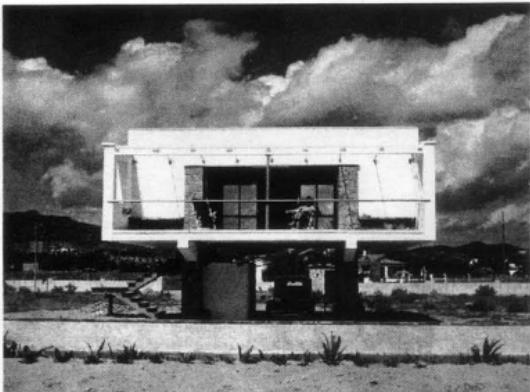
Las duchas que diseñó Ramon Tort para los baños de «La Pineda» suponen una solución tan acertada que posteriormente fueron utilizadas por otros arquitectos en otros puntos de la pineda. El diseño surge a partir de la preocupación del cliente por no malgastar agua: unas duchas sin puerta era la manera de no sentirte totalmente protegido y alargar el tiempo bajo el agua. Dentro de la forma de caracol de la ducha hay un colgador de ropa que antes de llegar te indica si está ocupada.

La utilización de la geometría con círculos en los proyectos que Ramon Tort realiza para esta zona son una constante. Coincide que son los primeros equipamientos que se construyen y podemos considerar que marcarán el carácter de las intervenciones bajo la pineda, pues las duchas en espiral i las paredes curvas de cerámica vuelven a aparecer en los posteriores campings.

FITXA 2

Les dutxes que va dissenyar per als banys «La Pineda» suposen una solució tan encertada que posteriorment van ser utilitzades per altres arquitectes en altres punts de la pineda. Ramon Tort explica el seu disseny a partir de la preocupació que tenia el client de no malgastar aigua: «unes dutxes sense porta era la manera de no trobar-te del tot protegit i allargar el temps sota l'aigua». Dins la forma de cargol de la dutxa hi ha un penjador de roba que abans d'ambar indica si està ocupada.

La utilització de la geometria amb cercles en el projecte que Ramon Tort realitza en aquesta zona és una constant. Coincideix que són dels primers equipaments que apareixen i podem considerar que van marcar el caràcter de les intervencions sota la pineda, ja que les dutxes en espiral i les parets de gelosia ceràmica que es veuen en aquesta fotografia van tornar a aparèixer als campings posteriors.

Pavelló Peyretti, 1955.
Arq. Ricard Ribas Seva

El pavellón de baños fue proyectado para Elsa Peyretti, esposa del director de la fábrica Olivetti en Barcelona.

Una conversación mantenida con el arquitecto para hablar de este proyecto le lleva a recordar su colaboración con el grupo GATCPAC (del que había sido socio colaborador) y del proyecto de una casita de fin de semana en el que participó: «la casita era 7 o 8 veces más cara que una construcción convencional pero, era desmontable. Primero se exhibió en plena ciudad, en la Vía Layetana, en la plaza de Berenguer El Gran. Despues se instaló en la playa de Castelldefels».³

Sobre el pavellón de baños de Elsa Peyretti, recuerda que: «la casita se colocó sobre la arena, en tierra de nadie. El programa era mínimo; se trataba de ir a tomar el sol y bañarse. Se llegaba con el coche, que quedaba bajo la casita, protegido del sol. Al levantar la casita se conseguía más privacidad; la escalera para acceder la protegía más que si hubiera estado a ras de suelo. La casa era muy abierta, con una terraza solarium que daba al mar».⁴

FITXA 3

El pavelló de bany va ser projectat per a Elsa Peyretti, esposa del director de la fàbrica Olivetti a Barcelona.

Una conversa mantinguda amb l'arquitecte per parlar d'aquest projecte el va portar a referir la seva col·laboració amb el grup GATCPAC (ell n'havia estat soci col·laborador) i del projecte d'una caseta de cap de setmana en què va participar: «la caseta era 7 o 8 vegades més cara que si fos una construcció convencional, però era desmontable. Primer es va exhibir en plena ciutat, a la Via Laietana, dins la plaça de Berenguer El Gran. Després la vam instal·lar a la platja de Castelldefels».³

Sobre el Pavelló de bany d'Elsa Peyretti va recordar que: «la caseta es va col·locar damunt la sorra, «en tierra de nadie». El programa era mínim; es tractava d'anar a prendre el sol i banyar-se. S'arribava amb el cotxe, que quedava sota la caseta, protegit del sol. En aixecar la caseta s'aconseguia més privacitat; l'escala d'accés la protegia més que si hagués estat a peu pla. La casa era molt oberta, amb una terrassa solarium que donava a mar».⁴

Casa La Ricarda, 1953.
Arq. Antoni Bonet Foto: F. Català-Roca

Otro arquitecto, compañero de Ribas Seva y también implicado como estudiante con el grupo GATCPAC, era Antoni Bonet. Después de la Guerra Civil española volvería a trabajar en este paisaje del delta con el proyecto de la casa de vacaciones «La Ricarda», nombre que proviene de la laguna vecina a la vivienda.

El encargo, como en el caso de Ribas Seva, suponía el reencuentro de Antoni Bonet con un paisaje que había cuando colaboraba en el proyecto de la Ciudad del Reposo. Antoni Bonet vivía en Argentina en aquel momento, y este proyecto posibilitó su primera obra en España.

Ramon Tort, arquitecto municipal de Gavà, recuerda cuando «La Ricarda» apareció dentro de la pineda: «era un proyecto totalmente diferente a lo que se hacía aquí; pertenecía a otro tiempo».

FITXA 4

Un altre arquitecte, company de Ribas Seva i també implicat com a estudiant amb el grup GATCPAC, era Antoni Bonet. Després de la Guerra Civil espanyola tornaria a treballar en aquest paisatge del delta amb el projecte de la casa de vacances «La Ricarda», nom que prové d'una llacuna veïna.

L'encàrrec, com en el cas de Ribas Seva, retornava Antoni Bonet a un paisatge que havia conegut quan havia col·laborat en el projecte de la Ciutat de Repòs. Antoni Bonet vivia a l'Argentina en aquell moment, i aquest projecte va possibilitar la seva primera obra a Espanya. Ramon Tort, arquitecte municipal de Gavà, recorda quan «La Ricarda» va aparèixer dins la pineda: «era un projecte totalment diferent del que es feia aquí; pertanyia a un altre temps».

Càmping La Ballena Alegre, 1960.
Arq. Francesc Mitjans

Cuando se inauguró el camping «La Ballena Alegre», era el mejor equipado del país. Obra del arquitecto Francesc Mitjans, el camping tuvo una larga evolución y los servicios que ofrecía fueron ampliándose y aumentando en dimensión, ofreciendo poco a poco una versión más urbana de las vacaciones bajo la pineda.

Siguiendo los dibujos del arquitecto que van de 1958 a 1970 encontramos que al camping inicial, que disponía de una recepción, un depósito de agua, servicios de baños y duchas, se le fueron añadiendo con los años una estación de servicio, una discoteca y un supermercado.

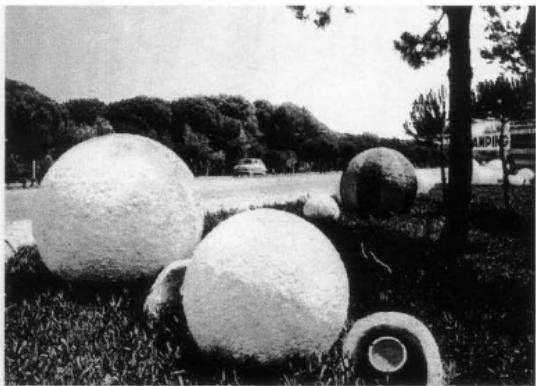
Mitjans había sido socio estudiante del GATCPAC y había tenido algún contacto con Sert y más con Torres Clavé. Al preguntar a Francesc Mitjans por el proyecto de la Ciudad del Reposo, éste nos comentó que esa era una propuesta utópica y que no fue una referencia para él.⁵ La memoria del proyecto del camping «La Ballena Alegre» empieza con este párrafo: «Constituye un conjunto de instalaciones diseminadas en la zona de bosque comprendida entre la autopista y la playa para un aprovechamiento económico provisional del terreno en espera de una madurez urbanística del sector.»⁶

FITXA 5

Quan es va inaugurar el càmping «La Ballena Alegre» era el més ben equipat del país. Obra de l'arquitecte Francesc Mitjans, el càmping va tenir una llarga evolució i els serveis que oferia es van anar ampliant i augmentant de dimensió, per oferir una versió més urbana de les vacances sota la pineda.

Seguint els dibujos de l'arquitecte, que van del 1958 al 1970, trobem que al càmping inicial, que tenia una recepció, un dipòsit d'aigua, serveis de banys i dutxes, s'hi van afegir amb els anys una estació de servei, una discoteca i un supermercat.

Mitjans havia estat soci estudiant del GATCPAC i havia tingut algun contacte amb Sert i més amb Torres Clavé. En preguntar a Francesc Mitjans pel projecte de la Ciutat de Repòs, ens comenta que aquella era un proposta utòpica i que no va ser una referència per a ell.⁵ La memòria del projecte del càmping «La Ballena Alegre» comença amb aquest paràgraf: «Constituye un conjunto de instalaciones diseminadas en la zona de bosque comprendida entre la autopista y la playa para un aprovechamiento económico provisional del terreno en espera de una madurez urbanística del sector.»⁶

*Accés al camping «Las Naciones», 1960.
Arq. Ramón Tort Estrada Foto: F. Catalá-Roca*

Otro camping de la pineda fue «Las Naciones», proyecto de Ramon Tort. A su entrada, unas esferas de hormigón atraen a los conductores de la autovía.

Dentro del ambiente lúdico que propone esta entrada al camping sorprende cuando su autor se refiere a las esferas que Gaudí utilizó en uno de los caminos del Park Güell. Una de las esferas está pintada como una pelota hinchable de playa; incluso la cabeza del guardia aparece dentro de la caseta enmarcado con una ventana redonda.

El cartel del camping era un encanyizado sobre el que se pintaron las banderas de los distintos países europeos. La utilización de materiales tradicionales y económicos era una premisa básica y de necesidad en estos establecimientos públicos.

FITXA 6

Un altre camping de la pineda va ser «Las Naciones», projecte de Ramon Tort. A l'entrada, unes esferes de formigó atrauen els conductors de l'autovia.

Dins aquest ambient lúdic que proposa l'entrada al camping, sorprén quan el seu autor es refereix a les esferes que Gaudí va utilitzar en un dels camins del Park Güell. Una de les esferes està pintada com una pilota de platja inflable; també el cap del guardà apareix dins la caseta emmarcat amb una finestra rodona.

El rètol del camping estava format per un encanyissat on es van pintar totes les banderes dels països europeus. La utilització de materials tradicionals i molt econòmics era una premissa básica i necessària en tots aquests establiments públics.

Conclusión

Estas reflexiones presentan un trabajo en curso y una arquitectura catalana poco estudiada y conocida en su conjunto. Los ejemplos que he introducido en este artículo tienen un doble interés que me parece urgentemente actual:

Primer, por el hecho de que la facilidad actual de desplazamiento y el gran número de turistas en movimiento que conlleva provoca una búsqueda de nuevos territorios para el ocio y las vacaciones.

Todas estas colonizaciones tienen un punto crítico de equilibrio con el territorio; al principio de cada nueva ocupación es necesario decidir qué cualidades del entorno van a sostener tras la nueva implantación, prever las relaciones de los futuros habitantes con el exterior y estudiar la capacidad de un paisaje para absorber ciertos tipos de programa y dimensiones de ocupación.

El ejemplo del delta facilita datos sobre un caso de ocupación de pequeñas dimensiones, donde la escala de las construcciones no superó a la del bosque, el elemento más cercano para tomar como referencia de escala. La convivencia entre territorio y uso fue extremadamente respetuosa, y se pue de asegurar que con este asentamiento el paisaje no perdió ninguna de sus cualidades iniciales.

Lo que sorprende, conociendo la elevada densidad con que fue ocupado el litoral español durante la década objeto de estudio en esta tesis, es que unos terrenos tan próximos a la ciudad de Barcelona puedan ser una excepción a este tipo de ocupación masiva que acaba por hacer desaparecer las cualidades iniciales de un entorno y deja al final del proceso, borrado y en incógnita, el valor inicial de ese asentamiento.

Conclusió

Aquestes reflexions presenten un treball en curs i una arquitectura catalana potser poc estudiada i coneuguda en conjunt. Els exemples que he introduït en aquest article tenen un doble interès, que em sembla urgentment actual:

Primer, pel fet que la facilitat actual de desplaçament i el gran nombre de turistes en moviment que això comporta ha provocat la recerca de nous territoris per al lleure i les vacances.

Totes aquestes colonitzacions tenen un punt crític d'equilibri amb el territori; a l'inici de cada nova ocupació és necessari decidir quines són les qualitats de l'entorn que han de subsistir a la nova implantació, preveure les relacions dels habitants amb l'exterior i estudiar la capacitat d'un paisatge per absorbir determinats tipus de programa i dimensions d'ocupació.

L'exemple del delta facilita dades sobre un cas d'ocupació de petita dimensió, on l'escala de les construccions no va superar la del bosc, l'element més proper per prendre com a referència d'escala. La convivència entre territori i ús ha estat extremadament respectuosa; es pot assegurar que en aquest assentament no es va perdre cap qualitat inicial del paisatge.

El que és sorprenent, coneixent l'alta densitat amb què va ser ocupat el litoral espanyol durant la dècada objecte d'estudi en aquesta tesi, és que uns terrenys propers a la ciutat de Barcelona puguin ser una excepció a aquest tipus d'ocupació massiva que acaba fent desaparèixer les qualitats inicials d'un entorn i deixa al final del procés, esborrat i totalment en incògnita, el valor inicial d'aquell assentament.

Com a segon aspecte, i tornant a l'inici del text, hi ha el fet de trobar en aquesta situació un exemple real d'estudi que respon a aquest urbanisme del lleure que descriu

Como segundo aspecto, y volviendo al inicio del texto, está el interés de hallar en esta situación un ejemplo real de estudio que responde al urbanismo de una sociedad del ocio que describe Constant, una situación en la que nos encontramos cada vez más involucrados.

El trazado natural del bosque de pinos, junto con las distintas estructuras mínimas diseminadas en su interior, propiciaba un ambiente lúdico entre las personas que ahí vivían. Para el diseño de estos servicios, la voluntad de contacto con el exterior posibilitó la extensión de las construcciones dentro del bosque o sobre la arena. En su formalización, parecen seguir la definición del GATCPAC para su casita de fin de semana: «...ha de ser reducida a su mínima expresión... ha de causarnos la impresión de contacto con el sol, la tierra y el aire...»⁷

La mayor parte de los proyectos que se han presentado no han tenido una segunda etapa de crecimiento para modificarse y adaptarse a la evolución del ocio social; han desaparecido para dar paso a las viviendas. Actualmente, la franja de pineda más continua que sigue existiendo es la que pertenece al término municipal de Gavà. La razón de su permanencia es la existencia de un plan parcial para el área de «La Pineda» de Gavà del año 1955, que tuvo la voluntad de convertir en parque público una franja de 70 metros de anchura a lo largo de la autovía. El autor de este Plan fue el arquitecto municipal de Gavà Ramon Tort. En la memoria del Plan parcial se hace referencia al proyecto de la Ciudad del Reposo y se transcribe un fragmento de la memoria del proyecto del GATCPAC donde se expone la importancia de convertir estos bosques en un bien común.

Constant, una situació en la qual ens trobem cada cop més involucrats. El traçat natural del bosc de pins, conjuntament amb les diverses estructures mímines disseminades al seu interior, propiciaven un ambient lúdic entre les persones que hi vivien. Per al disseny dels serveis, el contacte amb l'exterior entès com a favorable, va possibilitar l'extensió de les construccions dins el bosc o damunt la sorra. En la seva formalització, sembla que segueixen la definició del GATCPAC per a la seva caseta de cap de setmana: «...ha de ser reduïda a la seva mínima expressió... ha de causar-nos la impressió de contacte amb el sol, la terra i l'aire...»⁷

La major part dels projectes que s'han presentat no han tingut una segona etapa de creixement per modificar-se i adaptar-se a l'evolució del lleure; han desaparegut per donar pas als habitatges. Actualment, la franja de pineda més contínua que encara existeix és la que pertany al terme municipal de Gavà. La raó de la seva permanència és l'existència d'un pla parcial per a l'àrea de «La Pineda» de Gavà de l'any 1955, que va tenir la voluntat de convertir en parc públic una franja de 70 metres d'amplada tot al llarg de l'autovia. L'autor d'aquest Pla va ser l'arquitecte municipal de Gavà Ramon Tort. A la memòria del Pla parcial es fa referència al projecte de la Ciutat de Repòs; fins i tot es transcriu algun fragment de la memòria del projecte del GATCPAC en què s'exposa la importància de convertir aquests boscos en un bé comú.

La ciutat de Barcelona, el principal usuari, va apostar durant els anys vuitanta per recuperar la seva pròpia línia de platja, i l'àrea del delta ja no compta actualment entre les aficions més comunes dels seus habitants. Els fragments de pineda que resten necessiten un estudi per intentar renovar el seu valor i buscar una redefinició de l'ús que han tingut durant els darrers 50 anys. Aquest ús pot estar vinculat més directament amb els seus nous veïns immediats, però no pot faltar una visió global de l'àrea per tal d'assegurar-ne la supervivència com a

La ciudad de Barcelona, su principal usuario, apostó durante los años ochenta por recuperar su propia línea de playa, y el área del delta ya no cuenta actualmente entre las aficiones más comunes de sus habitantes. Los fragmentos de pineda que han quedado hasta hoy reclaman un estudio que renueve su valor, buscando una redefinición del uso que han tenido durante los últimos 50 años. Este uso puede quedar más directamente vinculado a sus nuevos vecinos inmediatos, pero no puede prescindir de una visión más global del área que asegure su supervivencia como paisaje natural de gran calidad cercano a grandes concentraciones urbanas.

paisatge natural de gran qualitat proper a grans concentracions urbanes.

NOTES:

1. Extracte de la tesi doctoral, actualment en procés d'elaboració
2. Andrés Valverde, «Evolución histórica, origen y significación de la pineda litoral del delta del Llobregat, siglos XVI-XIX».
3. Entrevista amb l'arquitecte Ricard Ribas Serra, 18 d'abril de 1996.
4. Idem.
5. Conversa amb l'arquitecte Francesc Mitjans, 15 d'octubre de 2000.
6. Idem.
7. Revista AC, núm. 7, any 1932.